

Тема 2. Матеріальні ресурси: сутність, складові, вимірювання та резерви використання

1. Сутність та класифікація матеріальних ресурсів.
2. Система показників використання матеріальних ресурсів.
3. Резерви та шляхи раціонального використання матеріальних ресурсів.

1. Сутність та класифікація матеріальних ресурсів

Матеріальні ресурси – включають основні фонди (необоротні активи) й оборотні активи підприємства.

Основні фонди – частина майна підприємства, використовувана як засоби праці при виробництві продукції (виконанні робіт, наданні послуг) або для управлінських потреб протягом періоду, що перевищує 365 днів, і вартість яких поступово зменшується у зв'язку з фізичним чи моральним зносом.

Основні фонди (засоби) містять такі групи.

1. Основні виробничі фонди, які:
 - беруть участь у процесі виробництва продукції (виконанні робіт, наданні послуг) протягом тривалого проміжку часу;
 - переносять вродіб свою вартість на вартість готової продукції (робіт, послуг);
 - зберігають свою натуральну форму, незважаючи на фізичний чи моральний знос;
 - оновлюються за рахунок здійснення капітальних інвестицій і, у першу чергу, амортизаційних відрахувань;
 - впливають на стан виробничого процесу;
 - забезпечують необхідні технічні умови для підвищення продуктивності праці персоналу.
2. Невиробничі основні фонди, які:
 - не беруть участі у процесі виробництва продукції (виконанні робіт, наданні послуг);
 - не переносять свою вартість на вартість готової продукції;
 - оновлюються за рахунок частини прибутку, що направляється на соціальний розвиток;
 - не впливають на стан виробничого процесу;
 - вимагають додаткових фінансових витрат на утримання, що негативно відбивається на фінансовому становищі підприємства.

До основних фондів не відносяться:

- предмети терміном служби менше одного року незалежно від їхньої вартості;
- спеціальні інструменти і спеціальні пристосування підприємств серійного і масового виробництв певних виробів чи для виготовлення індивідуального замовлення незалежно від їхньої вартості;
- спеціальний одяг, спеціальне взуття, а також постільна білизна незалежно від їхньої вартості і терміну служби;
- фірмовий одяг, призначений для видачі працівникам підприємства, незалежно від його вартості і терміну служби.

У залежності від натурально-речового подання основні засоби поділяються на:

- земельні ділянки;
- капітальні витрати з поліпшення земель;
- будівлі, споруди і передавальні пристрої;
- машини й устаткування;
- транспортні засоби;
- інструменти, прилади, інвентар;
- робоча і продуктивна худоба;
- багаторічні насадження;
- інші основні засоби.

У залежності від ролі у виробничому процесі основні засоби поділяються на: активні і пасивні.

Активна частина основних виробничих засобів впливає на предмет праці, переміщує його у виробничому процесі і здійснює контроль над ходом виробництва; **пасивна частина** основних засобів створює умови для безперебійного функціонування активної частини засобів.

За використанням основні засоби поділяються на діючі і недіючі.

За приналежністю основні засоби поділяються на власні й орендовані.

Період часу, протягом якого відбувається повний кругообіг вартості основних виробничих фондів, характеризує термін їхньої служби.

Оборотні активи – частина майна підприємства, яка включає матеріальні і грошові засоби, авансована і використовувана як предмети праці при виробництві продукції (виконанні робіт, наданні послуг), що одноразово бере участь у виробничому процесі і повністю переносить свою вартість на готову продукцію (роботи, послуги).

Оборотні активи забезпечують безперервність і ритмічність усіх процесів, які відбуваються на підприємствах: постачання, виробництва, збуту, фінансування.

Кругообіг оборотних активів проходить чотири основні стадії:

- Грошова – на цій стадії кошти направляються для фінансування необхідних матеріальних оборотних активів (виробничі запаси, товари, МБП, незавершене виробництво тощо).

- Виробнича – на цій стадії відбувається якісна зміна предметів праці в готову продукцію, тобто здійснюється безпосередньо процес виробництва.

- Товарна – стадія перебування оборотних активів у предметах праці і готової продукції.

- Розрахункова – стадія перетворення оборотних активів з товарної в грошову форму.

Через те, що виробничий процес носить, як правило, безперервний характер, оборотні активи одночасно знаходяться у всіх стадіях: грошовій, виробничій, товарній, розрахунковій.

Для забезпечення стабільного чи висхідного процесу кругообігу оборотних активів підприємство постійно повинно турбуватися про поповнення обсягу функціонуючих оборотних активів. Це здійснюється, як правило, на грошовій стадії кругообігу за рахунок збільшення фінансування оборотних активів. У результаті додаткового фінансування оборотних активів з'являються можливості збільшення обсягу виробництва і реалізації продукції, а отже, зростання обсягів формованих доходів і прибутку.

2. Система показників використання матеріальних ресурсів

Ефективність використання матеріальних ресурсів визначається з метою:

- об'єктивної оцінки стану споживання ресурсів в основному, допоміжному виробництві, обсягів запасів;

- контролю величини затрат на їх придбання та збереження;

- прийняття рішень з питань організації економії ресурсів та розробки шляхів їх раціонального використання.

Умовно показники використання матеріальних ресурсів поділяють на дві групи:

- загальні;

- конкретні.

До загальних показників належать матеріаловіддача та матеріаломісткість. Ці показники визначаються у вартісних та натурально-вартісних величинах. Вони розраховуються в цілому по народному господарству, галузі та підприємствах.

Матеріаловіддача у вартісному вираженні визначається на рівні галузі і підприємства як відношення продукції в грошовому вираженні до затрачених на її виробництво матеріальних ресурсів. Характеризує вихід продукції з 1 гривні витрачених матеріальних ресурсів. Є показником, зворотним до показника матеріаломісткості. Визначається за формулою:

$$\text{Матеріаловіддача} = \text{Обсяг випущеної продукції (тис.грн.)} / \text{Матеріальні затрати (тис.грн.)}, \quad (1)$$

Матеріаломісткість показує величину (фактичний обсяг) витрат матеріальних ресурсів на виробництво одиниці продукції (роботи). Вона характеризує один із важливих елементів ефективності виробництва – рівень використання матеріальних ресурсів:

$$\text{Матеріаломісткість} = \text{Матеріальні затрати (тис.грн.)} / \text{Обсяг випущеної продукції (тис.грн.)}, \quad (2)$$

До конкретних показників належать: коефіцієнт використання сировини та матеріалів, коефіцієнт виходу, витратний коефіцієнт.

Коефіцієнт використання характеризує міру використання сировини та матеріалів на виробництво продукції і визначається як відношення корисної (чистої, теоретичної) витрати сировини та матеріалів до норми їх витрат на виробництво продукції.

Витратний коефіцієнт є оберненою величиною до коефіцієнту використання. Перевищення норми витрат матеріальних ресурсів спричиняє підвищення собівартості готової продукції.

Коефіцієнт виходу (вилучення) продукції із сировини визначає скільки одержано чистого продукту і який рівень відходів. (наприклад, коеф. виходу складає 0,73 – це означає, що 27% складають відходи).

Ці показники аналізуються, виходячи з поставленої мети. Вони допомагають визначити, чи доцільно виробляти цей вид продукції, чи потрібно замінити обладнання, збільшити виробничі потужності, підвищити рівень кваліфікації працівників, розробити заходи економії матеріальних ресурсів.

3. Резерви та шляхи раціонального використання матеріальних ресурсів

Резерви – це невикористані можливості підприємства.

До резервів економії матеріальних ресурсів належать:

- зменшення ваги виробів;
- скорочення витрат і відходів сировини;
- використання відходів та побічної продукції;
- утилізація вторинних ресурсів;
- заміна натуральних видів сировини та матеріалів штучними замінниками;
- впровадження науково-обґрунтованих норм витрат сировини, матеріалів, палива;
- покращання структури матеріальних ресурсів;
- здійснення контролю за зберіганням матеріальних ресурсів.

Економія матеріальних ресурсів відображає підвищення рівня їх корисного використання, тобто зниження питомих витрат (фактичних витрат у натуральних одиницях вимірювання на одиницю продукції (в порівнянні з витратами у звітному періоді)). **Економію матеріальних ресурсів визначають за формулою:**

$$EM = Mb \times K - Mp, \quad (3)$$

де Mb і Mp – матеріальні затрати на продукцію в базовому періоді і періоді, що аналізується; K – індекс зростання обсягу продукції в році, що аналізується, порівняно з базовим.

Економія ресурсів передбачає впровадження режиму економії. **Режим економії** – це система технічних, економічних, організаційних заходів, спрямованих на раціональне забезпечення, збереження та використання матеріальних ресурсів.

Економія матеріальних ресурсів повинна базуватися на принципі економічної доцільності, комплексному підході до виявлення і використання резервів та можливостей підприємства, регулярному і дійовому контролю за результатами.

Раціональне використання матеріальних ресурсів – це досягнення максимальної ефективності їх використання при існуючому рівні розвитку техніки і технології та одночасному зниженні техногенного впливу на навколишнє середовище. **З цією метою потрібно:**

- збільшити власну ресурсну базу традиційних матеріалів, підвищення ефективності їх використання;
- використовувати альтернативні нетрадиційні і нові джерела енергії (вітру, сонця, біологічної маси);
- впроваджувати пристрої та системи для контролю й регулювання споживання газу, електроенергії, води, палива та інших матеріалів;
- покращити транспортування і зберігання матеріальних ресурсів;
- застосовувати ресурсозберігаючу техніку і маловідходні технології;
- застосовувати дієву систему стимулювання економії та раціонального використання матеріальних ресурсів.

Важливе значення в підвищенні ефективності використання всіх видів матеріальних ресурсів має комплексна переробка сировини та залучення у виробництво вторинних ресурсів.